

УДК 502.7 : 502.72 (477.60)

В. А. АНДРОНОВ (д-р техн. наук, проф.), **Є. О. ВАРИВОДА** (канд. геогр. наук)
Національний університет цивільного захисту України

ПОШУК ШЛЯХІВ ОПТИМІЗАЦІЇ УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЯМИ ТА ОБ'ЄКТАМИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ

В статті розглядається питання пошуку методологічних підходів до оптимізації управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду (ПЗФ). Використовуючи метод «радару», проведено діагностування сучасного стану функціонування ПЗФ на прикладі національного природного парку «Гомільшанські ліси». За результатами дослідження виділені пріоритети природоохоронної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності в системі організації, охорони та використання ПЗФ.

природно-заповідний фонд, управління, ефективність функціонування, природоохоронні заходи.

Постановка проблеми та її актуальність. В сучасних умовах розвитку заповідної справи ключовим завданням постає постійне збільшення площі земель з природними ландшафтами шляхом створення нових територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ПЗФ). Відповідно до завдань Цілей розвитку тисячоліття в Україні щодо забезпечення сталого розвитку довкілля, розширення площі ПЗФ планується довести до 10,4% від загальної площі території країни [1]. Можна з впевненістю констатувати, що в даному напрямку є певний прогрес, наприклад, за каденцію президента України В. А. Ющенка були підписані укази про створення 43 національних природних парків та розширення існуючих територій ПЗФ [2-3]. Але досить часто в прагненні збільшення кількісних показників площі заповідних земель поза увагою залишається якість функціонування вже створених природних резерватів, що в значній мірі залежить від управління. Актуальність пошуку шляхів оптимізації управління ПЗФ продиктована також необхідністю реалізації напрямів Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року [4].

Неефективність моніторингу за дотриманням вимог природоохоронного законодавства та режимів функціонування існуючих територій та об'єктів ПЗФ призводить до нівелювання зусиль, спрямованих на побудову єдиної збалансованої мережі ПЗФ як повноцінної складової Всеєвропейської екологічної мережі. Постає питання, яким чином оптимізувати функціонування існуючих природних резерватів, щоб вони відповідали вимогам міжнародних регуляторних документів та завданням державної політики України в галузі охорони довкілля.

Метою роботи є діагностування ефективності функціонування ПЗФ для визначення напрямків оптимізації управління. Для досягнення поставленої мети були поставлені та розв'язувались такі завдання: аналіз сучасного стану функціонування національного природного парку (НПП) «Гомільшанські ліси»; поглиблення методологічних основ оптимізації управління територіями та об'єктами ПЗФ.

Натурним об'єктом дослідження є національний природний парк «Гомільшанські ліси»; предметом дослідження виступають методологічні положення з питань удосконалення управління ПЗФ.

Методологічна основа роботи. Аналіз літературних джерел свідчить про те, що дослідження з питань оптимізації управління спрямовані переважно щодо територій та об'єктів, які в найбільшому ступені перебувають під антропогенним тиском і становлять підвищену екологічну небезпеку. Але в умовах повсюдного навантаження на природно-територіальні комплекси існує реальна потреба у пошуку оптимальних підходів до управління саме заповідними територіями.

Методологічною основою роботи є впровадження елементів діагностування функціонування ПЗФ шляхом застосування методу «радару» [5]. Це дозволить визначити пріоритети природоохоронної діяльності, спрямованої на підвищення ефективності управління в системі організації, охорони та використання природно-заповідного фонду.

Дослідженням різних аспектів формування та подальшого управління ПЗФ присвячені наукові розробки А. А. Блакберна, В. О. Бокова, В. І. Гетьмана, В. Т. Гриневецького, М. Д. Гродзинського, Г. І. Денисика, О. В. Клімова, В. І. Олещенка, В. М. Пашенка, В. М. Петліна, М. Ф. Реймерса, Л. Г. Руденка, О. Г. Топчієва, Ю. Р. Шеляг-Сосонка, П. Г. Щищенко, Ф. Р. Штільмарка.

Зміст дослідження. Території та об'єкти ПЗФ Харківської області, незважаючи на певні позитивні досягнення реалізації Програми формування національної екологічної мережі в Харківській області на 2002-2015 рр., [6] продовжують перебувати під суттєвим негативним впливом

антропогенних чинників, як-то несанкціонована вирубка лісових масивів, нерегламентоване полювання, знищення корінних біогеоценозів, розвиток ерозійних процесів, нецільове використання земельних ресурсів і т. ін. Дія цих чинників підсилюється відсутністю сучасної цілісної системи управління, яка переорієнтована з пасивного дотримання вимог національного екологічного законодавства на впровадження комплексної системи природоохоронних заходів. Для побудови такої системи необхідно застосування цільової діагностики, щоб визначити слабкі місця в функціонуванні природного резервату, враховуючи умови обмеженості інформаційних, часових, матеріальних ресурсів.

В якості модельного об'єкту ПЗФ обрано НПП «Гомільшанські ліси». Національний природний парк загальною площею 14 314, 8 га створений у 2004 р. на межі Зміївського та Первомайського адміністративних районів Харківської області для охорони цінних природних комплексів Лівобережної України та збереження і відновлення наявного біологічного різноманіття. За функціонуванням територія парку розподілена на заповідну зону площею – 1 022, 4 га, зону регульованої рекреації – 1 380, 3 га, зону стаціонарної рекреації – 1 100,5 га та господарську зону – 10 811, 6 га.

Природний парк розташований на межі лісостепової і степової фізико-географічних зон у середній течії р. Сіверський Донець. На території парку представлені унікальні природні комплекси та об'єкти, які мають особливу природну, рекреаційну та науково-культурну цінність. Наприклад, перелік рідкісних рослин становить 132 види, з яких 37 видів – це рослини нагірних дібров, 34 види – рослини борової тераси, 31 вид зустрічається на заплавних луках, 30 степових видів рідкісних рослин. Тваринний світ НПП включає різноманітні зоогеографічні групи тварин з широкими ареалами існування. На території парку мешкає 132 рідкісні та зникаючі види тварин, занесених до міжнародних списків зникаючих видів, Червоної книги України та Червоного списку Харківської області [7].

Розробка механізмів раціонального управління територією дослідження неможлива без адекватного оцінювання сучасного стану.

На сьогодні не існує єдиної інформаційної бази для проведення оцінювання ефективності функціонування, але на практиці використовується цілий ряд екологічних, географічних, соціальних, економічних показників та нормативів, аналіз яких характеризує стан природних резерватів [8]. В роботі ми спробуємо інтегрувати ці показники через певні природоохоронні заходи (далі – елементи).

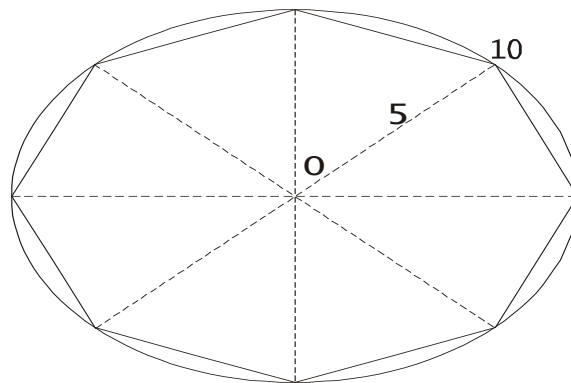

Рисунок 1 - Ідеальний багатокутник значущості природоохоронних заходів

Ефективність функціонування ПЗФ буде оцінюватись в залежності від того, наскільки значною є необхідність впровадження того чи іншого природоохоронного заходу. Зазначене положення може бути проілюстроване наступним чином. Ідеальний багатокутник (рис. 1) побудований за допомогою елементів, що характеризують різні напрями забезпечення ефективності функціонування ПЗФ. Природоохоронні заходи зазначені у вигляді секторів, сторонами яких є шкали оцінки ступеню необхідності їхнього впровадження (від 0 до 10 балів), що надаються в результаті експертної оцінки.

Але на практиці представлений многокутник не буде мати правильну геометричну форму, тому що ключовою ідеєю обраного методологічного підходу є нерівнозначний вплив того чи іншого природоохоронного заходу на забезпечення збалансованого функціонування. Дослідження ефективності функціонування можливо реалізувати завдяки побудові многокутників, що будуть визначити ключові напрями управлінської діяльності, які охоплюють 23 природоохоронних заходи, обрані на підставі завдань «Програми формування національної екологічної мережі в Харківській області на 2002-2015 роки» (п. п. 1-5) у відповідності до «Переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів» [9]. Многокутники ефективності функціонування являють собою інструмент для прийняття рішень при обиранні пріоритетних напрямків управління. Побудова многокутників припускає визначення значущості кожного природоохоронного заходу через оцінку стану його фактичної реалізації.

Для оцінювання значущості кожного заходу всередині обраних напрямів управління необхідно співставити їх між собою. Таке співставлення найбільш доцільно провести за допомогою методу експертних оцінок, який дозволяє врахувати кількісні та якісні особливості кожного елементу.

Для проведення бального оцінювання було обрано 5 фахівців-експертів. Використовуючи розроблену анкету, де зазначені критерії оцінювання стосовно кожного елементу, експерти за десятибальною шкалою оцінюють значущість природоохоронних заходів з позиції їх впливу на забезпечення ефективності функціонування національного природного парку. Значущість природоохоронних заходів визначається на основі суми балів елементів забезпечення ефективності функціонування та базується на принципах ранжування, починаючи з найбільшого числа. Так, найбільшій сумі балів елементів відповідає найвища – перша, найменшу значущість буде мати елемент з найменшою сумою балів.

Питома вага значущості кожного елементу визначається як доля суми балів по кожному елементу в загальній сумі балів обраного напрямку забезпечення ефективності функціонування об'єкту дослідження. Зведені результати експертизи значущості природоохоронних заходів за трьома напрямками управлінської діяльності представлені в табл. 1.

Для інтерпретації отриманих даних будуються многокутники, площа яких відображає фактичну значущість впровадження заходів по різних напрямках природоохоронної діяльності з урахуванням питомої значущості кожного з заходів (рис. 2).

Таблиця 1 – Зведені результати оцінювання значущості природоохоронних заходів за трьома напрямками забезпечення ефективності функціонування ПЗФ

№ п.п.	Напрямки природоохоронної діяльності та заходи щодо їхньої реалізації	Експертна оцінка					Сума балів, од.	Значущість, од.	Питома вага значущості, од.
		№1	№2	№3	№4	№5			
1.	Впровадження заходів для відновлення, охорони і раціонального використання ресурсів тваринного світу рослинного світу								
1.1	Встановлення спеціального режиму охорони та управління аквальною територією.	8	8	6	7	6	35	6	0,11
1.2	Встановлення спеціального режиму охорони та управління лучними територіями.	7	6	8	7	8	36	5	0,11
1.3	Встановлення спеціального режиму охорони та управління степовими територіями.	5	6	5	6	6	28	8	0,09
1.4	Встановлення спеціального режиму охорони та управління лісовими територіями.	8	7	8	8	9	40	1	0,12
1.5	Встановлення спеціального режиму охорони та управління територіями з виходами корінних гірських порід.	1	1	1	1	1	5	9	0,02

Продовження табл. 1									
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1.6	Формування нових ділянок для забезпечення середовища існування видів рослин і тварин.	8	9	8	7	7	39	2	0,12
1.8	Завчасне виявлення конфліктних ситуацій при використанні біотичних ресурсів.	7	8	8	8	7	38	3	0,12
1.9	Створення найбільш сприятливих умов для існування та забезпечення кращого збереження видів тваринного і рослинного світу.	8	8	8	7	6	37	4	0,11
1.10	Заборона відвідування місць гніздування птахів місцевим населенням та рекреантами.	7	6	7	6	6	32	7	0,10
2.	Впровадження заходів щодо охорони і раціонального використання водних та земельних ресурсів								
2.1	Припинення вирубок лісу у водоохоронній зоні.	8	7	6	6	6	33	1	0,22
2.2	Реструктуризація типів землекористування у водоохоронній зоні.	5	4	4	3	2	18	4	0,12
2.3	Збільшення лісовідновлювальних робіт у водоохоронній зоні.	2	4	3	3	2	14	6	0,10
2.4	Ренатуралізація частини сільськогосподарських угідь.	3	4	2	2	5	16	5	0,11
2.5	Проведення трансформації та поліпшення угідь.	5	5	5	4	3	22	3	0,15
2.6	Здійснення консервації сільськогосподарських угідь зі змитими ґрунтами.	1	1	1	1	1	5	7	0,03
2.7	Впровадження протиерозійної меліорації.	2	2	3	3	4	14	6	0,10
2.8	Виведення із активного сільськогосподарського використання низкопродуктивних та ерозійнонебезпечних земель.	4	6	6	4	5	25	2	0,17
3.	Впровадження соціально-економічних заходів								
3.1	Визначення приналежності земель, відведених до ПЗФ, та проведення закріплення їх статусу законодавчим шляхом.	4	4	5	4	5	22	4	0,13
3.2	Формування інфраструктури природно-заповідного фонду.	2	2	3	3	2	12	5	0,07
3.3	Підвищення соціальної значущості ПЗФ для місцевих жителів.	8	8	6	8	9	39	3	0,23
3.4	Управління рекреаційним навантаженням ПЗФ.	1 0	1 0	8	9	9	46	2	0,28
3.5	Збільшення фінансової забезпеченості ПЗФ.	1 0	1 0	9	10	9	48	1	0,29

Площа ідеального многокутника значущості природоохоронних заходів (S_{im}) може бути розрахована за формулою (1.1):

$$S_{im_i} = \sum S_{ji} \quad (1)$$

де, S_{ji} – площа сектора, що зайнята j – елементом ідеального многокутника значущості природоохоронних заходів за обраним i – напрямком.

Площа сектора, що зайнята j – елементом ідеального многокутника значущості природоохоронних заходів за обраним i – напрямком буде дорівнювати:

$$S_{сек_{ji}} = O_{e_{z_{max}}} * Kz_{ji} \quad (2)$$

де, $S_{сек_{ji}}$ – площа сектора, зайнята j – елементом за обраним i – напрямком;

$O_{\text{ез, max}}$ – максимальна бальна оцінка елементу напрямку ефективності функціонування (завжди дорівнює 10 балам);

Kz_{ji} – коефіцієнт значущості j – елементу за обраним i – напрямком.

$$Kz_{ji} = \frac{P_{ji}}{P_{\text{серji}}}, \quad (3)$$

де, P_{ji} – питома вага значущості j – елементу в балах фактична за обраним i – напрямком;

$P_{\text{серji}}$ – середня питома вага елементів за обраним i – напрямком.

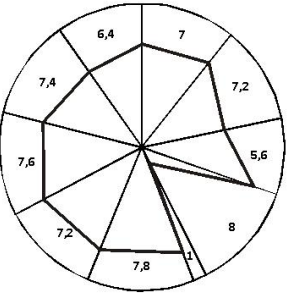
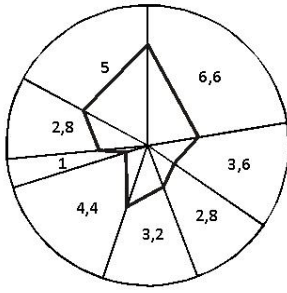
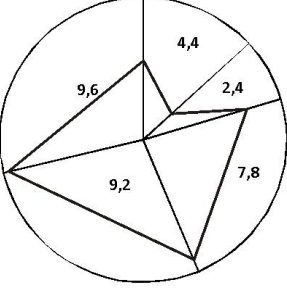
<p>Впровадження заходів для відновлення, охорони і раціонального використання ресурсів тваринного і рослинного світу</p> 	<p>1.1 Встановлення спеціального режиму охорони та управління аквальними територіями. $B_{\phi} = 7$ 1.2 Встановлення спеціального режиму охорони та управління лучними територіями. $B_{\phi} = 7,2$ 1.3 Встановлення спеціального режиму охорони та управління степовими територіями. $B_{\phi} = 5,6$ 1.4 Встановлення спеціального режиму охорони та управління лісовими територіями. $B_{\phi} = 8$ 1.5 Встановлення спеціального режиму охорони та управління територіями з виходами корінних гірських порід. $B_{\phi} = 1$ 1.6 Формування нових ділянок для забезпечення середовища існування видів рослин і тварин. $B_{\phi} = 7,8$ 1.7 Регламентування термінів та місць полювання, заборона здобичі видів тваринного світу, які знаходяться під охороною. $B_{\phi} = 7,2$ 1.8 Завчасне виявлення конфліктних ситуацій при використанні біотичних ресурсів $B_{\phi} = 7,6$ 1.9 Створення найбільш сприятливих умов для існування та забезпечення кращого збереження видів тваринного і рослинного світу. $B_{\phi} = 7,4$ 1.10 Заборона відвідування місць гніздування птахів місцевим населенням та рекреантами. $B_{\phi} = 6,4$</p>
<p>Впровадження заходів щодо охорони і раціонального використання водних та земельних ресурсів</p> 	<p>1.11 Припинення вирубок лісу у водоохоронній зоні. $B_{\phi} = 6,6$ 1.12 Реструктуризація типів землекористування у водоохоронній зоні. $B_{\phi} = 3,6$ 1.13 Збільшення лісовідновлювальних робіт у водоохоронній зоні. $B_{\phi} = 2,8$ 1.14 Ренатуралізація частини сільськогосподарських угідь. $B_{\phi} = 3,2$ 1.15 Проведення трансформації та поліпшення угідь. $B_{\phi} = 4,4$ 1.16 Здійснення консервації сільськогосподарських угідь зі змитими ґрунтами $B_{\phi} = 1$ 1.17 Впровадження протиерозійної меліорації. $B_{\phi} = 2,8$ 1.18 Виведення із активного сільськогосподарського використання низькопродуктивних та ерозійнонебезпечних земель. $B_{\phi} = 5$</p>
<p>Впровадження соціально-економічних заходів</p> 	<p>1.19 Визначення приналежності земель, відведених до ПЗФ, та проведення закріплення їх статусу законодавчим шляхом. $B_{\phi} = 4,4$ 1.20 Формування інфраструктури природно-заповідного фонду. $B_{\phi} = 2,4$ 1.21 Підвищення соціальної значущості ПЗФ для місцевих жителів. $B_{\phi} = 7,8$ 1.22 Управління рекреаційним навантаженням ПЗФ. $B_{\phi} = 9,2$ 1.23 Збільшення фінансової забезпеченості ПЗФ. $B_{\phi} = 9,6$</p>

Рисунок 2 – Многокутники фактичної значущості впровадження природоохоронних заходів для ефективного функціонування НПП «Гомільшанські ліси» по різних напрямках управлінської діяльності

Таким чином, площа ідеального многокутника напрямку ефективності функціонування, що складається з 10 елементів, завжди буде дорівнювати 100 балам, але на практиці, оцінки фактичного стану впровадження елементів ніколи не будуть співпадати з ідеальними. Тому фактична площа многокутника значущості впровадження природоохоронних заходів (S_{mfi}) буде дорівнювати:

$$S_{mfi} = \sum S_{fji} \quad (4)$$

де, S_{fji} – площа сектора, зайнята j – елементом фактичного многокутника значущості природоохоронних заходів за обраним i – напрямком.

$$S_{fji} = \frac{B\phi_{ji}}{Bi_{ji} * Kz_{ji}} \quad (5)$$

де, $B\phi_{ji}$, Bi_{ji} – оцінка j – елементу в балах, відповідно фактична та ідеальна;

Kz_{ji} – коефіцієнт значущості j – елементу за обраним i – напрямком.

Проведені розрахунки надають можливість порівняти площі многокутників фактичного та ідеального стану елементів різних напрямів забезпечення ефективності функціонування і зробити висновки щодо оптимізації управління об'єктом дослідження.

При проведенні такого аналізу можливі наступні варіанти:

- 1) 1-0,7 – висока значущість природоохоронного заходу для певного напрямку управлінської діяльності. Даний результат свідчить про неефективне управління та функціонування природного резервату.
- 2) 0,7-0,4 – значна потреба впровадження природоохоронних заходів, яка свідчить про нестабільне функціонування природного резервату на фоні загального виконання завдань цільового призначення об'єкту ПЗФ та протидії зовнішнім чинникам.
- 3) 0,4-0,1 – високий рівень ефективності управління та впровадження природоохоронних заходів. Необхідна система постійного моніторингу за станом природних компонентів резервату.

Так, співвідношення площі фактичного і ідеального многокутника за напрямком «Впровадження заходів для відновлення, охорони і раціонального використання ресурсів тваринного і рослинного світу» дорівнює 0,67; за напрямком «Впровадження заходів щодо охорони і раціонального використання водних та земельних ресурсів» – 0,37; за напрямком «Впровадження соціально-економічних заходів» – 0,65.

Аналіз результатів встановив, що стабільність функціонування НПП «Гомільшанські ліси» в значному ступені буде залежить від активних управлінських дій щодо реалізації природоохоронних заходів в рамках першого та третього напрямків діяльності.

Охарактеризуємо найбільш значущі природоохоронні заходи в рамках зазначених напрямків управлінської діяльності.

Встановлення спеціального режиму охорони та управління лісовими територіями. Лісові території НПП «Гомільшанські ліси» зазнають інтенсивного антропогенного впливу (лісорозробки, насадження лісових культур, зміна лісорослинних умов, тощо), який відчутно порушує природні функції лісових екосистем, значно збіднює їх біорізноманіття. Однак, треба відмітити, що повне припинення господарчої діяльності на територіях, що відводяться до природного резервату, неможливе.

На лісових територіях, що входять до території дослідження рекомендується впровадження, згідно з типом лісів та за водозбірним принципом, диференційованих систем ведення лісового господарства в залежності від цільового призначення лісів та збереження біорізноманіття. Природоохоронні дії мають передбачати санітарні рубки (для вилучення дерев, що можуть стати вогнищами комах-шкідників лісових порід) та інші заходи, що підтримували б лісові екосистеми в здоровому стані. Лісові території мають бути захищені від пожеж, засмічення та витогування, тощо. Необхідно заборонити суцільні лісопоновлювальні рубки, лісомеліорацію, влаштування стаціонарних рекреаційних установ в межах зони регульованої рекреації, випасання худоби, утворення звалищ сміття та складів отрутохімікатів, пересування транспортних засобів поза шляхами загального призначення. У відповідності до функціонуального зонування на лісових територіях може бути дозволена тимчасова рекреація, збирання грибів та ягід, сінокосіння для потреб працівників лісового господарства – у період після осипання насіння диких трав. Заготівля дров для потреб працівників лісового господарства із вітровалу та сухостою без руйнування лісової підстилки. На лісових

ділянках, що внаслідок перевищення розрахункової лісосіки втратили більш як 50 % корінного породного складу необхідна розробка спеціальної програми, що передбачає повну заборону ведення рубок лісу, а також – низку заходів, що мають на меті повне поновлення корінних лісових асоціацій.

Формування нових ділянок для забезпечення середовища існування видів рослин і тварин. Добре збережені території заповідної зони природного резервату правитимуть за ядра біорізноманіття, які будуть забезпечувати поновлення природних комплексів на прилягаючих ділянках, виведених із активного користування. Особливо це стосується лучних та степових ділянок. Відновленню різноманіття видів тваринного світу буде також сприяти створення нових об'єктів природно-заповідного фонду в межах буферної зони НПП в якості природних осередків, особливо за рахунок залишків незайманих лісів та лучних територій, які мають наукове або історичне значення.

Завчасне виявлення конфліктних ситуацій при використанні біотичних ресурсів. Національний природний парк є природним резерватом, для якого крім функції заповідання, характерний такий вид природокористування, який суміщає в собі помірне господарське використання природних ресурсів, розвиток рекреації та туризму. Досить часто при такому підході виникають гострі непорозуміння між необхідністю реалізації природоохоронних заходів, які є обов'язковими для ПЗФ, та розвитком певних видів господарської діяльності, в тому числі рекреації і туризму для економічної підтримки розвитку території. В залежності від типу господарського використання певного біогеоценозу та ключових факторів, що визначають сприятливе існування біогеоценозу, можуть виникати конфліктні ситуації, коли використання ресурсу біогеоценозу підриває або взагалі нищить його разом з усіма його мешканцями. Теоретично таку можливість можна прорахувати та винайти оптимальний варіант раціонального природокористування або взагалі відмовитися від експлуатації такого ресурсу, замінивши його штучним. Аналіз та оцінка території за наявними конфліктними ситуаціями надає також можливість встановити ступінь та складність екологічних проблем. Необхідне прогнозування можливих конфліктних ситуацій, виходячи з типу природокористування та історичного досвіду використання природних ресурсів на певній ділянці, а також розробка можливих варіантів запобігання конфліктним ситуаціям (режиму користування, тощо).

Припинення вирубок лісу у водоохоронній зоні. Лісовий покрив захищає від промерзання, видування, перезволоження, зменшує поверхневий стік і помітно уповільнює весняне танення снігу, підтримуючи рівномірний режим річки Сіверський Донець. Зведення лісів у водоохоронній зоні викликає обміління річки, зменшення площ, покритих лісами, призводить до поверхневого змиву, замулення водотоків, ерозії родючого шару ґрунту та різкого коливання рівня води у водотоці (високої повені).

Головним чином в межах території дослідження мають місце несанкціоновані рубки лісу, бо офіційно будь-які рубки у водоохоронній зоні заборонено Законом України. Тому, як значущий природоохоронний захід, може бути порекомендовано посилення контролю за несанкціонованими рубками лісу.

Збільшення фінансової забезпеченості природно-заповідного фонду. Належне фінансування охорони та моніторингових досліджень, особливо наслідків рекреаційного стресу, допоможе уникнути різноманітних гострих ситуацій та втрати природоохоронної цінності біогеоценозів природного резервату. Підставою розв'язання фінансових проблем розбудови та управління територією національного природного парку є врахування можливостей його самокупності. Крім того, доцільним є акумулювання коштів, отриманих у вигляді платежів за природокористування у межах адміністративних одиниць Зміївського та Первомайського адміністративних районів Харківської області для подальшого цільового використання. При подальшій розбудові природного резервату необхідно враховувати і використовувати в практиці управління підходи, спрямовані на активізацію економічних механізмів природокористування. Одним з таких підходів є розгляд ПЗФ як аналогу виробничих систем, важливою функцією яких є середовищестабілізуючі і середовищезахисні впливи.

Висновки. Природно-заповідний фонд виступає у вигляді складної системи територій та об'єктів, що формуються в результаті взаємодії геоecологічних, економічних, соціальних, історичних, політичних факторів. Застосування запропонованих методологічних підходів для такого складного об'єкта як національний природний парк, допомагає здійснити аналіз і оцінку існуючої геоecологічної ситуації, що характеризує поточний стан його основних елементів і визначити ті цільові природоохоронні заходи, які в найбільшій мірі будуть відповідати сучасним вимогам до ефективного управління ПЗФ. Отримані результати дозволяють зробити рекомендації з найбільш

доцільного й екологічно обґрунтованого здійснення певного виду природоохоронної діяльності, з метою підготовки інформації для осіб, що приймають проектні й управлінські рішення.

Для повноцінного розвитку природно-заповідного фонду на сьогодні соціально-економічні умови достатньо несприятливі. Опір соціально-економічного середовища процесу розвитку природних територій та об'єктів пов'язаний, перш за все, з браком фінансових ресурсів, неінформованістю місцевого населення, а також гострим питанням врегулювання земельних відносин. Росте число легітимних споживачів земельних ресурсів: власників, користувачів, орендарів, права яких необхідно враховувати при організації мережі ПЗФ. При цьому природоохоронна діяльність (державна, відомча, суспільна, приватна) і відповідні заходи розвинені у край слабок, тому серед пріоритетних напрямків подальших наукових досліджень у галузі розбудови ПЗФ, є пошук методологічних підходів для забезпечення процесу прийняття управлінських рішень.

Бібліографічний список:

1. Цілі розвитку тисячоліття [Електронний ресурс] : за даними Передставництва Організації Об'єднаних Націй в Україні. – Режим доступу до ресурсу : [http // www.ukraine2015.org.ua/about](http://www.ukraine2015.org.ua/about).
2. Офіційні державні документи України [Електронний ресурс] : за даними офіційного інтернет-представництва Президента України. – Режим доступу до ресурсу : [http // www.president.gov.ua/documents](http://www.president.gov.ua/documents).
3. Зміцнення управління та фінансової стійкості систем природоохоронних територій в Україні: Матеріали Всеукраїнської наради з питань розвитку природно-заповідної справи під головуванням Президента України від 09.07.2009 р. [Електронний ресурс] : проект Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду. – Режим доступу до ресурсу : [http // www.pzf.org.ua/gallery/president.htm](http://www.pzf.org.ua/gallery/president.htm).
4. Концепція Загальнодержавної програми розвитку заповідної справи на період до 2020 року [Електронний ресурс] : за даними інформаційно-правового порталу Закони України. – Режим доступу до ресурсу : [http // www.uazakon.com/document/fpart27/idx27483.htm](http://www.uazakon.com/document/fpart27/idx27483.htm).
5. Малий бізнес: стійкість та компенсаторні можливості [Текст] : монографія / Г. В. Козаченко, А. Е. Воронкова, В. Ю. Медяник, В. В. Назаров. – Київ : Лібра, 2003. – 328 с.
6. Програма формування національної екологічної мережі в Харківській області на 2002-2015 роки [Електронний ресурс] : програма Харківської державної обласної адміністрації від 21. 05. 2002 р. / Харківська обласна державна адміністрація. – Режим доступу до ресурсу : [http // www.kharkivoda.gov.ua/show.php](http://www.kharkivoda.gov.ua/show.php).
7. Природно-заповідний фонд Харківської області [Текст] / О. В. Клімов, О. Г. Вовк, О. В. Філатова [та ін.]. – Х. : Райдер, 2005. – 304 с.
8. Бевзенко В. М. Управління природно-заповідним фондом в Україні: організаційно-правові питання [Текст] : автореф. дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 / В. М. Бевзенко. – Харків, 2005. – 20 с.
9. Про перелік видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів [Текст] : постанова Кабінету міністрів України від 17 вересня 1996 р. № 1147 // відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 438. – Ст. 349.

Надійшла до редакції 14.11.2010

В. А. Андронов, Е. О. Варивода

ПОИСК ПУТЕЙ ОПТИМИЗАЦИИ УПРАВЛЕНИЯ ТЕРРИТОРИЯМИ И ОБЪЕКТАМИ ПРИРОДНО-ЗАПОВЕДНОГО ФОНДА

Рассматривается вопрос поиска методологических подходов для оптимизации управления территориями и объектами природно-заповедного фонда (ПЗФ). Используя метод «радар» проведено диагностирование состояния функционирования ПЗФ на примере национального природного парка «Гомольшанские леса». Выделены приоритеты природоохранной деятельности, направленной на повышение эффективности в системе организации, охраны и использования ПЗФ.

природно-заповедный фонд, управление, эффективность функционирования, природоохранные мероприятия.

V. Andronov, Y. Varyvoda

SEARCHING FOR THE WAYS OF IMPROVING THE MANAGEMENT OF NATURAL PROTECTED AREAS AND OBJECTS FUND

The questions of methodological approaches for the improvement of natural protected areas and objects fund (NPAOF) management are studied in the article. Using the methods of “radar” the diagnostics of NPAOF condition on the example of national natural park «Gomilshanski forests» is completed.

natural protected areas and objects fund, management, functioning, environment protection measures.

© Андронов В.А., Варивода Е.О., 2010